

Особистісно-діяльнісні передумови успішного навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів

О. Ю. Богуш*

Військова академія, м. Одеса Україна

*Corresponding author: zarowka@ukr.net

Paper received 22.05.15; Accepted for publication 01.07.15.

Анотація. В статті розглядаються психологічні передумови успішного навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів. На основі теоретичного та емпіричного досліджень виділено особистісну та діяльнісну активність курсанта, що впливає на успішність навчання кульовій стрільбі. Визначено, що домінування особистісної активності визначає успішність курсанта у стрільбі. Представлено результати емпіричного дослідження.

Ключові слова: майбутній офіцер, успішність навчання, кульова стрільба, особистість, діяльність.

Вступ. Актуальність дослідження успішності навчання кульовій стрільбі обумовлюється необхідністю зростання професійної майстерності майбутніх офіцерів, пошуку шляхів удосконалення підготовки курсантів в результаті задіяння рушійних сил оптимізації процесу навчання. Питання успішності навчання курсантів постає особливо актуальним, у зв'язку із необхідністю реалізації нових підходів до підготовки майбутніх офіцерів.

Психологічні основи підготовки майбутніх офіцерів у стрільбі вивчені недостатньо. В кульовій же стрільбі, як виді спортивної підготовки, накопичений серйозний практичний досвід, який не має достатнього наукового аналізу психологічної складової та його застосування у військовій сфері.

Короткий огляд публікацій за темою. Психологічна складова навчання стрільбі розглядали Г. Ложкін, Л.М. Вайнштен, О.О. Юрьев, М.Я. Жиліна, Б.Є. Михайлов, В.Б. Федорцев, В.Т. Пятков, М.Б. Умаров, І.Ю. Горелов, В.О. Лефтеров, G. Andersson, B. Pulem. Питаннями успішності займалися В.Л. Бакштанський, О.І. Жданов, М.Є. Литвак, В.М. Панкратов та ін.

Теоретичною основою нашого дослідження виступили закономірності розвитку особистості як суб'єкта життєдіяльності та професіонала (С.Л. Рубінштейн, О.П. Саннікова, С.Д. Максименко та ін.); теорії єдиної функціональної системи діяльності П.К. Анохіна; концепції усвідомленої регуляції поведінки О.О. Конопкіна; психологічних основ військової підготовки (О.В. Барабанщиков, К.К. Платонов, Б.М. Теплов, В.В. Ягупов, В.І. Осьодло) та напрацюваннями вікової та педагогічної психології (Л.А. Снігур, А.В. Массанов та ін).

При розгляді успішного навчання курсантів кульовій стрільбі, головним виступає особистість як суб'єкт навчання. На основі континуально-ієрархічної структури особистості О.П. Саннікової, нами визначено структуру особистості курсанта як стрілка на трьох рівнях: формально-динамічному, змістовно-особистісному, соціально-імперативному [5].

Формально-динамічний рівень характеризується вихідними особистісними та фізіологічними властивостями (когнітивна сфера, нервово-психічна стійкість, емоційно-вольова саморегуляція, рівень фізичної підготовки тощо). На етапі професійного психологічного відбору абітурієнта для подальшого навчання у вищому військовому навчальному закладі вивчається нервово-психічна стійкість; швидкість реакції; емоційно-вольова саморегуляція; особливості адаптації; психомоторика; рівень фізичної підготовки, інте-

лект майбутнього курсанта і в подальшому офіцера. Знання формально-динамічного рівня структури особистості дозволяють відібрати осіб для навчання з якостями, які відповідають можливостям їх розвитку у відповідності вимогам професіограми та психограми окремих облікових спеціальностей.

Змістовно-особистісний рівень характеризується професійною спрямованістю, мотивацією на навчання кульовій стрільбі. Для майбутнього курсанта уже на етапі професійного відбору набуває значення військово-професійна спрямованість, інтерес до застосування зброї, зацікавленість процесом стрільби, мотивація досягнення успіху у військовій кар'єрі. Військово-професійна спрямованість є комплексом мотиваційних, ціннісних установок особистості пов'язаних із уявленням про середовище діяльності. Процес кульової стрільби є важливою частиною професійної підготовки. У процесі засвоєння цієї діяльності проходить формування професійно значущих якостей особистості. Професійна спрямованість при цьому є як фактором збереження психічної активності майбутнього офіцера, так і сама стрільба – фактором розвитку професійної спрямованості.

На соціально-імперативному рівні розкриваються сформовані навички та вміння, які випробовуються під час стажування у військах на відповідність до заданих професією стандартів. Соціально-імперативний рівень при навчанні стрілка містить знання, навички та вміння застосовувати стрілецьку зброю при виконанні завдань за призначенням згідно еталону, вимоги професійної компетентності до офіцера, освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників за обліковими спеціальностями.

Мета. Розкрити особистісні та діяльнісні передумови успішності навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі в старшому юнацькому віці.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети в ході емпіричного дослідження нами застосовувалось спостереження за рівнем успішності в навчанні кульовій стрільбі по визначеним критеріям та їх показникам.

Ми використовували методику Р.Б. Кеттелла для дослідження індивідуальних властивостей особистості, опитувальник В.М. Русалова для визначення індивідуальних особливостей структури темпераменту. В ході експерименту ми застосовували індивідуальні та групові бесіди з метою вивчення практичної діяльності курсантів і студентів; експертні оцінки, що надавались безпосередніми командирами, викладачами, тренерами; анкетування для оцінки власної підготовленості курсантів та визначення рівня задоволеності стрільбою,

візуалізація моделювання ситуацій стрільби для усвідомлення якості процесу стрільби за допомогою апарату СКАТТ, методи математичної статистики.

Для узагальнення результатів експериментальної роботи використовувалися методи математичної статистики – кореляційний, факторний аналізи. Статистичний аналіз даних здійснювався за допомогою комп'ютерних пакетів статистичних програм Statistica 6.0 та SPSS, версія 13.0

Виділені характеристики успішності навчання кульовій стрільбі були умовно поділені нами на діяльнісні (впевненість у собі при виконанні вправ зі стрільби, рівень сформованості необхідних знань, умінь та навичок володіння зброєю, відношення до виконання вправ зі стрільби, усвідомлення техніки виконання стрільби) та особистісні (емоційна напруженість особистості, здатність регулювати свої емоційні стани, рівень задоволеності стрільбою, рівень військово-професійної спрямованості). В результаті, шляхом підрахунку балів за шкалою, ми мали змогу оцінити, які саме характеристики успішності навчання кульової стрільби переважають у курсанта – діяльнісні чи особистісні та створити методику актуалізації психологічної складової успішності навчання кульової стрільби.

Результати та їх обговорення. За результатами експертного оцінювання психологічної складової успішності навчання кульовій стрільбі досліджувані були поділені нами на три групи.

До першої групи увійшли курсанти, з високими значеннями по діяльнісному та особистісному параметрам успішності навчання кульовій стрільбі. До другої групи входили курсанти, які характеризуються низькими значеннями прояву успішності навчання кульовій стрільбі, як за особистісним так і за діяльнісним. В третій групі були курсанти, які не увійшли до перших двох груп, оскільки мають або високі діяльнісні та низькі особистісні параметри успішності навчання кульовій стрільбі або низькі діяльнісні та високі особистісні.

Ми дослідили психологічні якості курсантів вищезначених груп. За допомогою опитувальника Р.Б. Кеттела було визначено особистісні відмінності між курсантами цих груп, для оцінки яких використано t-критерій Стьюдента (Табл. 1). В ході аналізу даних виявились суттєві відмінності між групами досліджуваних курсантів, – за рівнем емоційної стабільності, орієнтації на себе, рівнем розвитку самоконтролю та напруженості в умовах стрільби (при $p \leq 0,01$).

Табл. 1. Особистісні відмінності між групами успішності навчання кульовій стрільбі

Характеристики стрільця за методикою Р.Б. Кеттела	Групи			Рівень значущості (p)
	I	II	III	
Комунікативність	5,94	6,52	6,43	$p \leq 0,05$
Інтелект	3,52	3,55	3,16	$p \leq 0,05$
Емоційна стабільність	5,61	3,16	4,27	$p \leq 0,01$
Нормативність поведінки	2,85	3,19	3,11	$p \leq 0,05$
Готовність до ризику	2,39	2,33	2,53	$p \leq 0,05$
Тривожність	1,21	1,26	1,42	$p \leq 0,05$
Консерватизм	2,48	2,35	2,18	$p \leq 0,05$
Конформізм	2,85	2,03	1,60	$p \leq 0,01$
Самоконтроль	2,48	1,71	2,05	$p \leq 0,01$
Напруженість	1,48	2,19	1,85	$p \leq 0,01$

Так, курсанти, які увійшли до першої групи характеризуються емоційною стабільністю, здатністю до само-

контролю в ситуаціях стрільби, схильні самостійно приймати рішення до підвищення ефективності стрільби та характеризуються оптимальним рівнем напруженості в складних ситуаціях. Курсантам, які увійшли до другої групи властиві емоційна збудливість в умовах стрільби, низька здатність до самоконтролю, високий рівень напруженості та високі показники по конформізму, що свідчить про залежність від думки групи в ситуаціях стрільби.

Відмінностей у визначених групах за іншими обраними характеристиками за методикою Р.Б. Кеттела не виявлено, тобто комунікативні здібності, розвиток інтелекту, нормативність поведінки, готовність до ризику, тривожність та консерватизм (при $p \leq 0,05$), суттєво не впливають на успішність виконання вправ зі стрільби. За допомогою методики В.М. Русалова ми дослідили індивідуально-психологічні відмінності між групами прояву успішності навчання кульовій стрільбі (Табл. 2).

Табл. 2. Індивідуально-психологічні відмінності між групами успішності навчання кульовій стрільбі

Характеристики стрільця за методикою В.М. Русалова	Групи			Рівень значущості (p)
	I	II	III	
Предметна ергічність	2,28	2,10	2,25	$p \leq 0,05$
Соціальна ергічність	2,27	2,50	2,50	$p \leq 0,01$
Пластичність	2,33	2,29	2,27	$p \leq 0,05$
Соціальна пластичність	1,88	1,80	1,86	$p \leq 0,05$
Темп	2,33	2,56	2,56	$p \leq 0,01$
Соціальний темп	2,33	2,33	2,42	$p \leq 0,05$
Емоційність	1,52	1,35	1,43	$p \leq 0,05$
Соціальна емоційність	1,48	1,26	1,32	$p \leq 0,05$

В результаті, виявлено відмінності між першою та другою групами курсантів за характеристиками: соціальна ергічність та темп (при $p \leq 0,01$). Тобто, курсанти першої групи характеризуються потребою в соціальних контактах, спілкуванні. Добре засвоюються соціальні норми поведінки, що властиво для військового середовища. Для таких курсантів характерна швидкість предметно-рухових актів при виконанні окремих операцій та елементів зі стрільби. Курсанти другої та третьої груп за цими показниками суттєво не відрізняються.

Всі інші особистісні відмінності за методикою В.М. Русалова в різних групах прояву успішності навчання кульовій стрільбі суттєво не відрізняються, (при $p \leq 0,05$). Таким чином, рівень потреб в освоєнні предметної діяльності, ступінь легкості переключення з однієї діяльності на іншу в умовах виконання стрільби або швидкість переходу з одних способів мислення на інші при виконанні вправ зі стрільби, не мають значного впливу на успішність навчання кульовій стрільбі.

Ми досліджували, з одного боку, особистісні якості стрільця, з іншого – якість стрільби. Шляхом експертного оцінювання якості стрільби ми класифікували наступним чином: еталонна; наближається до еталонної; нижче еталонної. Якість стрільби «еталонна» характеризується максимально високим бальним результатом стрільби відповідно до вправ, що виконуються, високою кучністю та стійкою систематичністю даних результатів. Якість стрільби «наближається до еталонної» характеризується середнім або низьким бальним результатом стрільби відповідно до вправи, що виконується, високою кучністю стрільби та переважно стійкою систематичністю даних результатів. Якість стрільби «нижче еталонної» характеризується середнім, низьким або, іноді – високим бальним ре-

зультатом стрільби, низькою кучністю та відсутністю систематичності якісного виконання стрільб.

В результаті емпіричного дослідження на етапі констатуючого експерименту, ми визначили характеристики стрільця, що впливають на якість стрільби: впевненість у собі під час виконання стрільби ($r=0,712$ при $p<0,01$), рівень емоційної стабільності ($r=0,386$ при $p<0,01$), рівень конформізму ($r=0,323$ при $p<0,01$), рівень самоконтролю ($r=0,254$ при $p<0,05$). Показано зворотній зв'язок з рівнем напруженості ($r= - 0,358$ при $p<0,01$) та темпом при виконанні завдання (швидкість моторно-рухових актів) ($r= - 0,256$ при $p<0,01$), що свідчить, що при підвищенні рівня напруженості та збільшенні швидкості виконання стрільб значно погіршується якість стрільби.

Таким чином, до першої групи увійшли курсанти з достатнім рівнем впевненості в собі в умовах стрільби, мають сформовані компетенції володіння зброєю, для них характерна швидкість виконання операцій та елементів стрільби. Такі курсанти характеризуються емоційною стабільністю та достатнім рівнем самоконтролю, оптимальним рівнем емоційної напруженості. Курсанти, які входять до цієї групи, вміло застосовують техніку саморегуляції та самонавіювання в ситуаціях стрільби, здатні самостійно приймати рішення незалежно від думки інших в групі. Вони характеризуються потребою в соціальних контактах, добре засвоюються соціальні норми поведінки, для них властива виражена військово-професійна спрямованість. Такі курсанти отримують задоволення від процесу стрільби.

Курсанти, які увійшли до другої групи, характеризуються не впевненістю у собі в ситуаціях стрільби, низьким рівнем сформованих компетенцій володіння зброєю. Для них нехарактерна швидкість виконання операцій та елементів стрільби. Таким курсантам властиві емоційна збудливість в умовах стрільби, низька

здатність до самоконтролю. Вони мають високий або низький рівень емоційної напруженості. Курсанти, які входять до цієї групи, невміло застосовують техніку саморегуляції та самонавіювання, що призводить до зайвого психічного напруження, збудливості та впливає на якість стрільби. Такі курсанти мають високі показники за рівнем конформізму, що свідчить про залежність від думки групи в ситуаціях стрільби та нездатність самостійно приймати рішення щодо вдосконалення власної техніки. Курсанти другої групи не отримують задоволення від процесу стрільби та мають достатній рівень військово-професійної спрямованості. Курсанти цієї групи мають помірно виражену схильність до зривів нервової системи при значному фізичному і психічному навантаженні. Вони прагнуть уникати приймання відповідальних рішень, схильні до конфліктів, не впевнені у власних силах. З їх боку можливі прояви неорганізованості, нетактовності, недисциплінованості.

Курсанти, які належать до третьої групи, мають ситуативні характеристики за особистісним та діяльнісним параметрами. У цих курсантів або добре розвинуті особистісні якості, які необхідні для успішної стрільби або добре сформовані навички володіння зброєю та недостатньо розвинені особистісні якості.

Висновок. Дослідженням показано: якщо в процесі навчання кульовій стрільбі провідною для курсанта є особистісна активність, показники навчання стрільби мають тенденцію до підвищення. Якщо ж провідною в процесі навчання кульовій стрільбі є діяльнісна активність курсанта, то більш очікуваною є «завчена безпорадність», механічні помилки тощо. В разі однакової вираженості особистісної та діяльнісної активності курсанта в навчанні кульовій стрільбі, слід орієнтувати його на актуалізацію особистісної складової в регуляції своєї діяльності для досягнення успішності в стрільбі.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Битехтина Л.Д. Исследование зависимости поведения в экстремальных ситуациях от некоторых свойств личности: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 – М., 1971. -141 с.
- [2] Вайнштейн Л.М. Психология в пулевой стрельбе / Вайнштейн Л.М. – М.: ДОСААФ СССР, 1981. – 142с.
- [3] Железнов О.В. Стрелковая подготовка военнослужащих на основе средств и методов спорта высших достижений по пулевой стрельбе: дисс. ... канд. пед.н.; спец.13.00.04 : Теория и методика физического воспитания, спортивной

- тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры / О.В. Железнов. Малаховка: Московская государственная академия физической культуры, 2009. – 190 с.
- [4] Конопкин О.А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека / О.А. Конопкин // Вопросы психологии. – 1995. – №1. – С. 5-12.
- [5] Санникова О.П. Феноменология личности / О.П. Санникова. – Одесса : СМІЛ, 2003. – 256 с.

REFERENCES

- [1] Bitekhtina, L.D. Research of dependens of behavior in extreme situations from some properties of personality. Moscow, 1971. 141 p. [in Russian]
- [2] Vaynshteyn, L.M. Psychology in bullet shooting. Moscow: DOSSAAF SSSR, 1981. 142 p [in Russian]
- [3] Zheleznov, O.V. Shooting grill of servicemen on the basis of facilities and methods of sport higher achievements on the bullet firing. Moscow, 2009. 190 p. [in Russian]

- [4] Konopkin, O.A. Psychological self-regulation of arbitrary activity of man. Voprosy psikhologii, 1995, no. 1, P. 5-12. [in Russian]
- [5] Sannikova, O.P. Phenomenology of personality. Odessa: SMIL, 2003. 256 p. [in Russian]

Personal and activity-related prerequisites for successful bullet shooting studies of the future officers

O. Bogush

Abstract. The article deals with the psychological prerequisites for successful bullet shooting studies of the future officers. On the basis of theoretical and empirical research is allocated personality and activity of the cadet activity affecting the success of training in shooting. It was determined that the domination of personal activity defines success of a cadet in shooting. The results of empirical research is presented in the article.

Keywords: future officer, successful studies, bullet shooting, personality, activity